

Essays in Philosophy of Religion (Jostarhaye Falsafeh Din),
Iranian Association for Philosophy of Religion
Biannual Journal, Vol. 13, No. 1, Spring & Summer 2024, pp. 149-162
Paper Type: Brief Report

A Comparative Analysis of the Epistemology of Revelation in Islamic Law and the Faith Realism of Thomas Aquinas in Christianity

Vahid Azizi*

Abstract

Throughout history, the tradition of faith has had a wide reach in human thought, addressing the issue of religious faith and faith outside the scope of the law. **Saint Aquinas** defined faith as the theoretical certainty that God exists. In Aquinas's epistemological model of faith, the ultimate object of faith is the uncompounded, non-propositional first reality, God; and the commitment accompanied by love and fundamental orientation towards the divine is submissive but salvific. The reason for affirming propositional doctrinal principles is that their validity is revealed by God. **Muslim theologians**, who consider both practical and theoretical aspects of divine revelation to be solid, have accepted this view. The assurance of faith in Aquinas' philosophical school comes from its similarity to the certainty of knowledge. Aquinas had in mind a kind of faith premised on the universality of divine grace, and the basis of his definition is presupposed faith. The criticism of his view is that belief in the existence of God is itself a form of faith and not a prelude to faith, which we should seek to prove based on reason. The methodological difference between the **Holy Quran** and Aquinas' model is that the definition of faith is not explicit in the Quran, because the Quran does not deal with the literal meaning and, by explaining the characteristics and signs of the truth of faith, it guides man to a true understanding of faith. The essence of faith is not a material and objective matter that can be presented to the listener; rather, such an essence is an abstract and spiritual concept that can be instilled in the mind of the listener through imagery. The content and appearance of pure revelation are confirmed by rational evidence, and from the perspective of thought and reason, fair science, free from prejudice and bias, supports the revelational perspective of faith.

Keywords: Aquinas, faith, epistemology, revelation.

---

* Assistant Professor of Neurophysiology, Faculty of Life Sciences and Biotechnology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran, V_Azizi@sbu.ac.ir

Date Received: 21/01/2025, Date of Acceptance: 15/03/2025

 Copyright©2010, Iranian Association for Philosophy of Religion. This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA94042, USA.

A Comparative Analysis of the Epistemology of Revelation in Islamic Law and the Faith Realism of Thomas Aquinas in Christianity

Extended abstract

Introduction

In the intellectual traditions that have explained the epistemological aspects of revelation, the truth of revelation has always been regarded as authentic theological reality; although methodological differences among different schools are inevitable. Comparative philosophy in understanding the essence and nature of revelation in Islam and Christianity is a worthy subject. Our goal is to address the similarities and differences between revelation as a source of religious knowledge in Islam and **Aquinas's** view of realist belief in God. In the history of religious thought, we witness philosophical debates regarding the concept of revelation and assessments of whether it is real or not. Can the truth of revelation be understood, and can a certain understanding of its reality be achieved through reason? Is revelation a subjective concept that reason is incapable of explaining and can only be perceived in the heart? In this discussion, we will compare divine revelation in Islam and Christianity, with an emphasis on the model of **Thomas Aquinas**.

Epistemological Method of Revelation in Islam

In Islam, the meaning of revelation is the word of God, which the angel of revelation gradually recited to the Prophet (PBUH) and the scribes of revelation wrote down, the final manifestation of which is the Quran. The Quran is the reference for religious knowledge, the establishment of laws, and the standard of morality. The Prophet (PBUH) brought forth a good character, and the divine prophetic tradition complemented the revelation in guiding the Islamic nation and other nations. In Islamic philosophical traditions and various readings of epistemological methods of revelation, the Quran is not limited to the Quran alone, and reason has been used as a synergistic force in explaining and understanding the Quran. In Islam, commentators have prevented the distortion of written revelation over time. In the science of hadith, hadith scholars have prevented the entry of fabricated hadiths into the field of Islamic sciences. The emergence of the views of Akhbarism and Usuli in Islam, with the superiority of the Usuli who placed the principle of rational ijtihad in accepting or rejecting revealed texts as the center of their reading, over the Akhbarians who gave more importance to the appearance of the revealed text,

indicates that in the epistemological method of revelation, the interaction of reason and revelation has exemplary acceptance. The common thread between these two schools is the adaptation of revelation to external reality. In such a way that the truth of revelation is current in human life and does not have a purely mental aspect. The rulings constructed from the revealed texts and arising from the Prophetic tradition contain a map of the path of the followers and the manifestation of the divine will in the legislative guidance of man and guarantee his happiness. There is a kind of passionate belief in this approach: the belief that divine guidance in the form of revelation has a real basis in life and is rooted in the absolute wisdom and benevolence of God.

Theistic realism in Aquinas' model of faith

Aquinas elaborated a model of faith in which God, as the subject of faith and divine truth, is objectively knowable. He insisted on the non-contradiction of faith and reason. Aquinas believed that faith reveals truths that are beyond the full comprehension of reason but never contradict reason. Aquinas' definition of faith is: "Faith is the theoretical certainty that God exists." He attributes to the believer a fundamental orientation toward the divine and considers faith, like knowledge, to be reassuring. In Aquinas' view, God is uncompounded and non-propositional. On the other hand, the reliance of propositional foundations of belief on revelation and the support of its divine evidence leads to their confirmation. John Locke also defined faith as the affirmation of any proposition that comes from God "in some extraordinary manner of communication". These views are acceptable to Muslim scholars because revelation provides a solid foundation for both the theoretical and practical aspects of faith. Reason confirms revelation in both its content and appearance. Human knowledge considers the signs of God and the works of divine wisdom in the Quran as true statements. One aspect of the similarity between Aquinas' model and Islam is the belief in propositional truth claims based on authoritative divine evidence. For Aquinas, revelation is the source of knowledge of divine truths and lies beyond the reach of reason. However, reason has the ability to prove the existence of God and explain revealed truths by establishing philosophical arguments, though it is not capable of proving revealed truths. Aquinas divided truth into two types: "rational" and "faithful," both of which are compatible with reason. Aquinas' theistic realism holds that revealed truths are beyond the bounds of subjective beliefs and exist in the realm of objective realities. Divine law, which includes natural and revealed laws, is established based on divine will and has a real and objective basis in human life, and its ultimate goal is to guide humanity towards

perfection, eternal happiness, and union with the divine essence. Aquinas had a presupposition of faith in mind, believing that divine grace has made universal grace flow through the affirmative beliefs of mankind, and that the basis of faith is "pre-accepted belief." But do all believers have access to evidence that proves the rationality of their faith? Do believers have the ability to assess the truth or falsehood of such evidence? Penelhum states: Although what one acknowledges in faith includes many things that are not about God himself, one acknowledges them because they are revealed by God. In this regard, Benacerraf considers Descartes' philosophy, which asserts that based on the teachings of the Bible, one must believe that God exists and, on the other hand, one must believe in the Bible because it was revealed by God, to be true. However, he questions how this argument can be presented to unbelievers, as they may accuse us of "circular reasoning" and "infinite regress". Plantinga presented the Aquinas-Calvin model, highlighting the commonalities between Calvin's model of special knowledge and Aquinas's model (faith as a truth revealed by God) as well as the differences between the two models (whether faith should be considered knowledge). Any attempt to understand an independent reality in human language is fallible, subject to revision in light of future experience, and carries a certain degree of uncertainty. In line with the school of dynamic theology, the concept of faith in God is constantly changing, evolving, and progressing. From a biological perspective, the reason for this can be seen in the evolution of the human brain and mind. The sharing of new ideas and theorizing raises more questions in theological philosophy, compelling philosophers to redefine new theoretical and practical foundations for truth-seeking minds.

Comparative Philosophy of the Reality of Revelation in Islam and the Viewpoint of Aquinas

Both traditions have a similar reading of the importance of revelation as the main source of religious knowledge and theistic realism, and they acknowledge the objective reality of God and divine truths in the form of revelation. While they consider reason to have a fundamental role in understanding revelation, they also consider its limitations and believe that pure divine revelation guides man to the truth. Conversely, Islam believes that the direct source of revelation is God, and the written text of revelation is the Quran, which, along with the prophetic tradition, guides humanity towards truth and happiness, but Aquinas reduced the level of guidance for humanity to the Bible and the tradition of the Church. He used Aristotelian philosophy to structure his theological realist faith. Islam encompasses the individual and social affairs of humans, but in Aquinas' model, divine law

guarantees individual salvation and observance of moral principles by believers, and has a more limited scope. Aquinas believes in the independence of reason and considers divine faith to be the transcendent of reason, while in Islam, revelation and tradition are central, and reason is a tool for understanding and receiving the truths emanating from them and has a complementary role in this area.

Conclusion

A comparison of the epistemological method of revelation within the scope of Islamic law and Aquinas' model of faith shows that in both traditions, despite structural and methodological differences, theism and faith in the object of faith, which is God, are realist and have a real determination in the life, future, and happiness of mankind. Both views consider God as an objective and transcendent reality, and revelation is a means of divine knowledge and understanding. Both traditions of thought have been and continue to strive to guide humanity towards ultimate truth and happiness. The common goal of these two philosophical readings is to discover the mysteries of existence and the place of humanity in the sacred realms of divine knowledge. May philosophers of religion and theologians from both heavenly and non-heavenly traditions find common ground in their views in constructive religious discourses and, free from bias, provide their followers with a path that leads to the understanding and comprehension of sublime human concepts, including faith.

References

- Aquinas, T. (1947). *Summa Theologica*, trans. by: Fathers of the English Dominican Province, New York: Benziger Bros.
- Benacerraf, P. (1967). "God, the Devil, and Gödel", *The Present Situation in Philosophic Logic*, Oxford University Press, 51, 1, pp. 9-32.
- Copleston, F. C. (1993). *A History of Philosophy, Vol. 2: Medieval Philosophy*, New York: Doubleday. (Chapter 34: St. Thomas Aquinas: Natural Theology).
- Feser, E. (2009). *Aquinas: A Beginner's Guide*, Oxford: Oneword Publications. (chapter 2: Faith and Reason).
- Javadi Amoli, Abdullah (2006). *Sharia in the Mirror of Knowledge*, Vol. 1, Qom: Esra Publications. [In Persian]
- Locke, J. (1924). *An Essay Concerning Human Understanding*, Pringle-Pattison, Oxford: Clarendon press.
- Nasr, Seyyed Hossein (2011). *Science and Civilization in Islam*, Chapter Two: Islamic Philosophy and Theology, Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]

- Penelhum, T. (1977). "The Analysis of Faith Thomas Aquinas Faith", *Religious Studies*, London, 13, 2, pp.133-154.
- Plantinga, A. (2000). *Warranted Christian Belief*, New York: Oxford University Press.
- Tabatabaei, Seyyed Mohammad Hossein (1995). *Tafsir al-Mizan*, Vol. 1, Qom: Publications of the Qom Seminary Teachers' Association. [In Persian]

تحلیل تطبیقی معرفت‌شناسی وحی در شریعت اسلام و واقع‌گرایی ایمانی توماس آکویناس در مسیحیت

وحید عزیزی*

چکیده

در همه ادوار تاریخ، سنت ایمان‌گروی در اندیشه بشری دامنه گسترده‌ای داشته و در آن به موضوع ایمان دینی و ایمان خارج از گستره شریعت پرداخته شده است. قدیس آکویناس، ایمان را اطمینان نظری به اینکه خدا وجود دارد تعریف کرده است. در مدل معرفت‌شناختی ایمانی آکویناس، متعلق‌نهایی ایمان، واقعیت نخستین نامرکب و غیرگزاره‌ای، یعنی خداوند است و تعهد همراه با عشق و جهت‌گیری بنیادی به سمت امر الهی سرسپارانه و درعین‌حال نجات‌بخش است. علت تصدیق اصول اعتقادی گزاره‌ای این است که حجیت آن از سوی خداوند وحی شده است.

فیلسوفان متأله مسلمان که هر دو وجه عملی و نظری وحی الهی را استوار می‌دانند، این دیدگاه را پذیرفته‌اند. اطمینان‌بخشی ایمان در مکتب فلسفی آکویناس ناشی از همانندی آن با یقینی بودن معرفت است. آکویناس در ذهن خود نوعی پیش‌فرض ایمانی مبتنی بر جهان‌شمولی لطف الهی داشته و مبنای تعریف او، ایمان از پیش مورد قبول واقع شده است. نقد وارد بر نگرش او این است که باور به وجود خداوند خود از جنس ایمان است و نه مقدمه‌ای بر ایمان، تا بر اساس عقل در پی اثبات آن باشیم. تفاوت روش‌شناختی قرآن کریم با مدل آکویناس این است که تعریف ایمان در مصحف کریم مصرح نیست، زیرا قرآن به مفهوم لفظی نمی‌پردازد و با تبیین خصوصیات و نشانه‌های حقیقت ایمان، انسان را به فهمی

* استادیار نوروفیزیولوژی، دانشکده علوم و فناوری زیستی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران،

V_Azizi@sbu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۰۲، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۵

راستین از ایمان رهنمون می‌شود. **گوهر ایمان** از امور مادی و عینی نیست که بتوان مصداقی از آن را پیش‌روی شنونده نهاد؛ بلکه چنین گوهری، مفهومی انتزاعی و معنوی است که با انگاره‌سازی می‌توان آن را به ذهن مخاطب القا کرد. محتوا و ظاهر **وحی ناب** مورد تأیید ادله عقلی است و از زاویه اندیشه و خردورزی، علم مُنصف و برکنار از تعصب و جانبداری، دیدگاه و حیانی ایمان را پشتیبانی می‌کند.

کلیدواژه‌ها: آکویناس، ایمان، معرفت‌شناسی، وحی.

۱. مقدمه

در سنت‌های فکری که به تبیین، تفسیر و توجیه جنبه‌های معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی مسئله وحی پرداخته‌اند، همواره حقیقت وحی به‌عنوان یک واقعیت الهیاتی اصالت داشته است؛ هرچند تفاوت‌های روش‌شناختی در مکاتب گوناگون امری اجتناب‌ناپذیر بوده است. بر این پایه، فلسفه تطبیقی در روش‌شناسی ماهوی و ماهیتی وحی در بستر شریعت اسلام و غیر آن، به‌ویژه مسیحیت، همواره موضوع قابل‌اعتنایی برای الهی‌دانان و فیلسوفان دین بوده است. در این نوشتار، هدف پرداختن به شباهت‌ها و تفاوت‌های وحی به‌عنوان منبع اصلی معرفت دینی در شریعت اسلام و دیدگاه قدیس توماس آکویناس در خصوص ایمان‌گرایی واقع‌نگر و باورمندی شورمندان به خداوند و پیام باری تعالی است.

در تاریخ تفکر دینی الهی‌دانان، شاهد بحث‌های ژرف فلسفی و کلامی فراوان در حوزه شناخت مفهوم وحی و وضع و جعل سنج‌های برای واقعی بودن یا نبودن آن هستیم. آیا با ابزار خرد و پایه عقل می‌توان به حقیقت وحی و چیستی آن پی برد و به فهمی متقن درباره واقعی بودن آن دست یافت؟ آیا وحی مفهومی ذهنی و خارج از واقعیت بیرونی است که عقل از تبیین آن عاجز است و صرفاً در ساحت قلب قابلیت دریافت درونی دارد؟ پرسش‌هایی از این دست در سنت‌ها و مکتب‌های فلسفه الهیاتی ادیان آسمانی اسلام، یهودیت و مسیحیت و آیین‌های غیرآسمانی از دیرباز طرح شده و پاسخ‌های گوناگونی به آنها داده شده است. در اینجا به مقایسه روش‌شناختی وحی الهی در شریعت اسلام و رویکرد مسیحیت در این خصوص می‌پردازیم، البته با تأکید بر مدل قدیس توماس آکویناس، الهی‌دان برجسته مسیحی.

۲. روش معرفت‌شناختی وحی در گستره شریعت اسلام

در اسلام، معنی گزاره وحی کلام خداوند است که به‌طور ناگهانی بر قلب رسول اکرم (ص) نازل شده و به تدریج، از طریق فرشته وحی طی سال‌هایی، مستقیماً برای نبی مرسل (ص) قرائت شده است. این کلام به تدریج به وسیله کتاب وحی مکتوب گردیده و تجلی نهایی آن قرآن کریم است؛ کتابی بی تحریف و بدون هرگونه تغییر و تبدیل. این کلام الهی مرجع معارف دینی و پایه احکام شریعت، وضع قوانین اجتماعی و مدنی، و معیار اخلاق و شئون دیگر در نزد مسلمانان به‌شمار می‌آید. پیامبر اسلام (ص) با بهره‌گیری از وحی تشریحی و تربیت الهی، خود سیره نیکویی را به ظهور رساندند و سنت ربّانی نبوی، مکمل و متمم وحی در راهبری امت اسلام و نیز سایر اُمم شد (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۱۱۰).

سنت‌های فلسفی اسلامی و قرائت‌های گوناگون موجود در روش‌های معرفت‌شناختی وحی، تنها به متون و حیانی، که همانا قرآن است، بسنده نشده و همواره نقش عقل در پذیرش آیات الهی در نزد متألّهین برجسته بوده و از آن به‌عنوان نیروی هم‌افزا در تبیین و درک قرآن استفاده شده است. در اسلام، جایگاه علم تفسیر در نزد حکیمان و عالمان دینی بسیار ارزشمند و ضروری بوده، هست و خواهد بود. در طول تاریخ اسلام، مفسران بزرگ الهی مانع تحریف وحی تشریحی مکتوب در گذر زمان و تحوّل احوال شده‌اند. بر همین سیاق، در علم حدیث نیز محدثان واقع‌نگر و منصف و برکنار از تعصب، مانع ورود احادیث جعلی به حوزه علوم اسلامی شده‌اند. ظهور دو دیدگاه اخباری‌گری و اصولی‌گری در اسلام، با برتری اصولی‌ها که اصل اجتهاد عقلایی و استنباط مبتنی بر خرد در پذیرش یا نپذیرفتن متون و حیانی را محور قرائت فلسفی خود قرار داده‌اند، بر اخباریون که به ظاهر متن وحی اهمیت و وزن بیشتری دادند و غور عقلانی در آن را جایز ندانستند، گویای این مهم است که در روش معرفت‌شناختی وحی، تعامل عقل و وحی نزد فیلسوفان متأله مقبولیت مثال‌زدنی دارد (جوادی آملی، ۱۳۸۵: ۱۸۳).

فصل مشترک مکتب‌های فکری اصولی و اخباری، انطباق وحی با واقعیت بیرونی است. به‌نحوی که حقیقت وحی در زندگی بشر جاری است و صرفاً جنبه انتزاعی و ذهنی ندارد. احکام موضوعه بر ساخته از متن و حیانی و برخاسته از سنت نبوی - که خود میوه شجره طیبه وحی است - حاوی نقشه راه پیروان در مسیر زندگی و نمود اراده الهی در هدایت تشریحی انسان اجتماعی و ضامن سعادت اوست. این رویکرد نوعی رئالیسم (واقع‌گرایی)

است و در آن صورتی از باورمندی شورمندانه وجود دارد. باور به اینکه رهنمودهای الهی در قالب وحی، دارای مبنای واقعی در زندگی است و ریشه در حکمت الهی و خیرخواهی مطلق خداوند دارد.

۳. رئالیسم خدا‌باورانه در مدل ایمانی قدیس توماس آکویناس

فیلسوف و الهی‌دان برجسته مسیحی، توماس آکویناس (قرن ۱۳ میلادی)، به دلیل تأکید بر لزوم باورمندی و ایمان به خدا در سعادت‌مندی بشر، اندیشه مسیحیت را به شدت تحت تأثیر قرار داد. او مدلی از ایمان را تبیین و ترویج کرد که در آن خداوند به‌عنوان متعلق ایمان و حقیقت الهی، قابل معرفت عینی است. این قدیس کاتولیک، بر عدم تضاد ایمان و عقل پای فشرده او معتقد بود که ایمان حقایقی را آشکار می‌کند که این حقایق فراتر از درک کامل عقل هستند، اما هرگز با عقل در تضاد و تعارض نیستند. در واقع، ایمان جست و جوگر فهم و عقل، تأییدکننده ایمان است (Aquinas, 1947: 1/217). تعریف قدیس مسیحی از ایمان این است: «ایمان اطمینان نظری است به اینکه خدا وجود دارد» (Aquinas, 1947: 1/43). او برای مؤمن، جهت‌گیری بنیادی به سمت امر الهی قائل بوده و ایمان را شبیه معرفت، اطمینان‌بخش می‌داند. در نگاه آکویناس، خداوند که متعلق ایمان است، نامرکب و غیر گزاره‌ای است. از سوی دیگر، ابتدای بنیادهای اعتقادی گزاره‌ای بر وحی و پشتوانه حجیت الهی آن موجب تصدیق آنها می‌شود.

جان لاک نیز ایمان را تصدیق هر گزاره‌ای که «به روش خارق‌العاده‌ای از ارتباط» از جانب خدا می‌آید، دانسته است (Locke, 1924: 1/145). این دیدگاه‌ها برای حکیمان الهی‌دان مسلمان مورد پذیرش و حتی خوشایند است، زیرا وحی که بر خاتم پیامبران الهی (ص) نازل و در ظرف کتاب اکمل به بشر رسیده است، در حکمت اسلامی از چنان استحکامی بهره‌مند است که در جنبه‌های نظری و عملی ایمان، مبنایی استوار به‌شمار می‌آید. خرد، وحی ناب را از هر دو حیث محتوایی و ظاهری تأیید می‌کند. هم‌چنانکه دانش پیشرو بشر در عصر حاضر، آیات خداوند در قرآن را مورد تأیید قرار می‌دهد و حتی در موارد متعدد، از آیات الهی در کائنات شگفت‌زده است! به بیان دیگر، دانش و خرد آدمی، نشانه‌های خداوند در کیهان و نیز آثار علم و حکمت حضرت حق متعال در قرآن کریم را گزاره‌هایی صادق می‌داند. یکی از جنبه‌های مهم مشابهت مدل ایمانی آکویناس

نماینده مسیحیت- و شریعت اسلام، باورمندی به ادعاهای صدق گزاره‌ای بر مبنای شواهد معتبر الهی است. از نظر آکویناس، وحی تجلی یافته در کتاب مقدس، منبع معرفت به حقایق الهی است و در ورای دسترس عقل قرار دارد. اما عقل این قابلیت و قدرت را دارد که با اقامه برهان‌های فلسفی، وجود خداوند را اثبات و حقایق و حیانی را تبیین کند، اما قادر به اثبات حقایق و حیانی نیست (Feser, 2009: 1/2).

آکویناس حقیقت را به دو قسم معرفی کرد. پاره‌ای از حقایق «عقلی» هستند و با قوه عقل قابل اثبات‌اند، و پاره‌ای دیگر «ایمانی» هستند که با وحی می‌توان به آنها معرفت یافت؛ ضمن اینکه این قسمت از حقایق با عقل سازگاری دارند. رئالیسم خداپاورانه آکویناس بدین معنی است که حقایق و حیانی از مرز باورهای ذهنی خارج هستند و در ساحت واقعیت‌های عینی قرار دارند. شریعت الهی که قوانین طبیعی و وحیانی را دربرمی‌گیرد نیز بر اساس اراده الهی وضع شده‌اند و اساس واقعی و عینی در زندگی بشر دارند (Copleston, 1993: 34). هدف غایی چنین شریعتی، هدایت انسان به سوی کمال و رسیدن به سعادت ابدی و اتحاد با ذات الهی است.

می‌توان به مدل تومیسیم این نقد را وارد کرد که آکویناس پیش‌فرضی ایمانی در ذهن داشته است و اعتقاد قدیس کاتولیک این بوده که لطف الهی، فیضی جهان‌شمول را در مجرای باورهای تصدیق‌کننده نوع بشر جاری ساخته است. به بیان دیگر، پایه ایمان «باور از پیش مورد قبول واقع شده» است. پرسش اساسی این است که آیا همه باورمندان، دسترسی به شواهدی که عقلانی بودن ایمانشان را اثبات کند، دارند؟ آیا مؤمنان توانایی سنجش درستی یا نادرستی چنین شواهدی را دارند؟ پنلهام در تفسیر تعریف آکویناس از ایمان می‌گوید: «هرچند آن چه فرد در ایمان تصدیق می‌کند شامل امور بسیاری است که درباره خود خدا نیستند، اما از آنجا که از جانب خدا وحی شده‌اند، فرد آنها را تصدیق می‌کند (Penelhum, 1977: 142)».

در این باب، بناکراف فلسفه دکارت را واقع‌نگر توصیف می‌کند. اعتقاد دکارت در تأملات این است که بر اساس آموزه‌های کتاب مقدس باید باور داشت خدا وجود دارد. از سوی دیگر، باید به کتاب مقدس معتقد بود، زیرا از سوی خداوند نازل شده است. اما چگونه می‌توان این استدلال را به کافران عرضه داشت، چون ممکن است ما را به «استدلال دوری» و «تسلسل» متهم کنند (Benacerraf, 1967: 25).

در ابتدای قرن ۲۱، پلان‌تینگا مدل آکویناس - کالوین را با آگاهی به وجوه اشتراک مدل معرفت ویژه کالوین و مدل آکویناس ارائه کرد (ایمان حقیقتی است که از جانب خدا وحی شده است و انسان آن را به‌گونه‌ای ارادی دریافت کرده است) و همچنین به وجوه افتراق آن دو مدل (آیا ایمان را باید معرفت دانست یا نه؟) اشاره کرد (Plantinga, 2000: 1/244). پسندیده‌تر آن است که محوریت بحث برون‌دینی خود را حفظ کنیم و این حقیقت را در نظر داشته باشیم که هر تلاشی برای درک واقعیت مستقل در زبان بشری، از یک سو اساساً خطاپذیر و در معرض بازنگری در پرتو تجربیات آینده است و از سوی دیگر دچار نوعی عدم قطعیت است. همسو با مکتب نوحاسته الهیات پویشی، باید به این مهم دقت داشت که مفهوم ایمان به خدا یا هر متعلق دیگر باورمندی، همواره مورد تغییر، تحوّل و شاید تکامل بوده، هست و خواهد بود. از دیدگاه زیست‌شناختی، دلیل این امر را می‌توان تحوّل مغز طی فرگشت و در پی آن، تکامل ذهن بشر و طرح بی‌شمار سؤالاتی دانست که همواره ذهن آدمی را مشغول کرده است. اشتراک‌گذاری اندیشه‌ها و نظریه‌پردازی‌های نوین در سایه سیر گسترده اطلاعات، هر روز بیش از پیش، پرسش‌هایی را در فلسفه الهیاتی مطرح می‌سازد که برای ارائه پاسخ‌های درخور، فیلسوفان دین و الهی‌دانان ناگزیر به بازتعریف مبانی نظری و عملی جدید برای اذهان جویای حقیقت هستند.

۴. فلسفه تطبیقی واقعیت وحی در سنت اسلام و مسیحیت آکویناسی

هر دو سنت، قرائت مشابهی از اهمیت وحی به‌عنوان منبع اصلی معرفت دینی و رئالیسم خدا‌باورانه دارند. هر دو به واقعیت عینی خدا و حقایق و کلام الهی در شکل وحی اذعان دارند و آن را تصدیق می‌کنند. در هر دو دیدگاه، ضمن اینکه برای عقل نقش بنیادین در فهم وحی قائل هستند، محدودیت‌های آن را نیز در نظر دارند و در نهایت هر دو سنت اعتقاد دارند که وحی ناب الهی، هدایت‌گر انسان به سوی کمال و حقیقت است. در کنار شباهت‌های دو سنت عقلی اسلام و آکویناسی، تفاوت‌هایی نیز وجود دارند. یکی از این تفاوت‌ها این است که اسلام معتقد است منبع مستقیم وحی خداوند است و متن مکتوب وحی، قرآن است که همراه با سنت نبوی، راهنمای بشر به سوی حقیقت و سعادت است؛ اما آکویناس سطح راهنمایی بشر را به کتاب مقدس و سنت کلیسا محدود کرده است. دیگر تفاوت بین دو سنت پیش‌گفته در روش‌شناسی عقل است. قدیس مسیحی، آکویناس

برای ساختارمند کردن ایمان‌گروی رئالیستی الهیاتی خود از فلسفه ارسطویی بهره جست، درحالی‌که اسلام به متن وحیانی قرآن و حدیث اتکا کرده است (نصر، ۱۳۹۰: ۹۰). تأکید می‌شود که قرآن، برکنار از تحریف است و حدیث سره که با اصول عقلانی پالایش شده و صحت آن مورد اجماع محدثان قرار گرفته است، دراین خصوص ملاک می‌باشد. گستره شریعت مبین اسلام دربرگیرنده شئون فردی و اجتماعی انسان‌ها جهانی است، اما در مدل ایمانی آکوناس، شریعت الهی ضامن رستگاری فردی و رعایت اصول اخلاقی توسط مؤمنان است و در واقع دامنه محدودتری در قیاس با اسلام دارد. تفاوت دیگری که می‌توان در این دو دیدگاه یافت، در نسبت و ربط عقل و ایمان است. آکوناس برای عقل استقلال قائل است و ایمان الهی را تعالی‌بخش عقل می‌داند؛ درحالی‌که در اسلام، وحی و سنت از محوریت برخوردارند و عقل ابزاری برای فهم و دریافت حقایق مُنبعث از آنها است و نقش مکمل در این حوزه دارد (جوادی آملی، ۱۳۸۵: ۱۸۳، Feser, 2009: 1/25).

۵. نتیجه‌گیری

مقایسه روش معرفت‌شناختی وحی در گستره شریعت اسلام و مدل ایمانی آکوناس نشان می‌دهد که در هر دو سنت، برخلاف تفاوت‌های ساختاری و روش‌شناختی، خداباوری و ایمان‌گروی به متعلق ایمان، که همانا خداوند است، از رئالیسم برخوردار بوده و در زندگی، آینده و سعادت‌مندی بشر تأثیر واقعی دارد. هر دو دیدگاه خدا را به‌عنوان واقعیت عینی و متعال می‌دانند و وحی را ابزاری برای شناخت و معرفت الهی تلقی می‌کنند. این دو سنت فکری در تلاش بوده و هستند که انسان را به‌سوی حقیقت‌غایی و سعادت رهنمون شوند. هدف مشترک این دو قرائت فلسفی، کشف اسرار وجودی و جایگاه انسان در ساحت‌های مقدس معرفت الهی است. امید است که فیلسوفان دین و متألّهین از ادیان آسمانی و غیرآسمانی در گفتمان‌های دینی سازنده، مشترکات دیدگاه‌های خود را بیابند و به دور از جانب‌داری‌ها، راهی را فراروی پیروان خود قرار دهند که به درک و فهم مفاهیم عالی انسانی، از جمله ایمان، منتهی شود.

منابع

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۵). *شریعت در آئینه معرفت*، جلد ۱، قم: انتشارات اسرا.
طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۷۴). *تفسیر المیزان*، جلد ۱، قم: انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
نصر، سید حسین (۱۳۹۰). *علم و تمدن در اسلام*، فصل دوم: فلسفه و کلام اسلامی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

Aquinas, T. (1947). *Summa Theologica*, trans. by: Fathers of the English Dominican Province, New York: Benziger Bros.

Benacerraf, P. (1967). "God, the Devil, and Gödel", *The Present Situation in Philosophic Logic*, Oxford University Press, 51, 1, pp. 9-32.

Copleston, F. C. (1993). *A History of Philosophy, Vol. 2: Medieval Philosophy*, New York: Doubleday. (Chapter 34: St. Thomas Aquinas: Natural Theology).

Feser, E. (2009). *Aquinas: A Beginner's Guide*, Oxford: Oneword Publications. (chapter 2: Faith and Reason).

Locke, J. (1924). *An Essay Concerning Human Understanding*, Pringle-Pattison, Oxford: Clarendon press.

Penelhum, T. (1977). "The Analysis of Faith Thomas Aquinas Faith", *Religious Studies*, London, 13, 2, pp.133-154.

Plantinga, A. (2000). *Warranted Christian Belief*, New York: Oxford University Press.